

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДОРОСЛИХ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розкрито особливості адаптації студентів до умов вищого навчального закладу (ВНЗ) при отриманні другої спеціальності гуманітарного профілю; на основі системного підходу до вивчення наукових явищ і процесів проаналізовано структуру адаптації студентів до ВНЗ, її форми, часові межі та подано шляхи оптимізації адаптації дорослих студентів в умовах другої вищої освіти.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства післядипломна освіта розглядається як один із пріоритетних напрямків розвитку професіоналізму кадрового потенціалу України, вдосконалення функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для професійної діяльності у різних галузях.

Сутність післядипломної освіти визначено Законом України "Про вищу освіту" (ст. 10). Вона розглядається як спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Заснована на принципах безперервності та наступності вона може включати аспірантуру, докторантуру, інтернатуру, підвищення кваліфікації, різні курси, тренінги, самоосвіту тощо на основі вже раніше здобутих особою базових знань в межах першої вищої освіти.

Розглядаючи ж зміну фахового профілю – перепідготовку – варто мати на увазі саме підготовку фахівців за другою (або наступною) спеціалізацією.

У "Концепції післядипломної освіти" зазначено, що важливими завданнями системи післядипломної освіти, що мають бути вирішеними, є приведення обсягів та змісту перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у відповідність із поточними та перспективними потребами держави; формування змісту навчання відповідно до посадових обов'язків фахівців, попередньо здобутої ними освіти, досвіду діяльності, індивідуальних інтересів і потреб громадян та застосування у навчанні сучасних освітніх технологій, що передбачають диференціацію, індивідуалізацію.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідженням післядипломної освіти, зокрема педагогічної присвячено багато робіт українських науковців, а саме:

- загальнопедагогічним аспектам функціонування післядипломної педагогічної освіти (Л. Ф. Ващенко, Б. А. Дьяченко, Л. М. Кравченко, А. І. Кузьмінський, О. Г. Козлова, М. І. Лапенюк та інші);
- проблемам реформування та розвитку післядипломної педагогічної освіти (М. І. Дробоход, А. С. Нікуліна, В. В. Олійник та інші);
- дидактичним аспектам післядипломної педагогічної освіти (Н. І. Балик, В. М. Буренко, А. М. Зубко та інші);
- розвитку та вдосконаленню особистісних якостей педагогічних працівників у системі післядипломної освіти (В. Ю. Арешонков, Г. О. Балл, С. А. Болсун, В. В. Вітюк, В. А. Семиченко та інші).

У той же час, дослідники більше акцентують увагу на таких формах післядипломної освіти як підвищення кваліфікації, стажування та спеціалізація, які спрямовані на зростання професійної компетентності дипломованих педагогів. Проте, в сучасних соціально-економічних умовах все більшої значимості набуває така форма післядипломної освіти як перепідготовка, тобто набуття людиною іноді зовсім нової для неї професії чи нової спеціальності у межах своєї професії.

Адаптація як наукова категорія є об'єктом наукового аналізу у фізіологічних, філософських, педагогічних, психологічних, медичних дослідженнях. Складність використання терміну "адаптація" значною мірою обумовлена тим, що в сучасній науці ним позначають і процес (зміни, що відбуваються з людиною у нових життєвих умовах) і результат цих змін.

У психолого-педагогічній літературі проблема адаптації вивчалась на різних рівнях – від розкриття змісту поняття (Ю. Александровський, Ф. Березін, В. Казначеев), до виявлення особливостей її прояву в різних видах діяльності (В. Мерлін, В. Рождественський, Я. Стреляу) та чинників, які детермінують цей процес в тих чи інших умовах (О. Мороз, М. Раттер). Адаптацію як проблему комплексної взаємодії медиків, педагогів, психологів досліджували А. Атанасова-Вукова, Л. Голубева, Г. Гридньова, К. Грош, М. Зейдель, В. Манова-Томова та ін. Адаптацію як необхідну умову соціалізації людини розглядають М. Лукашевич, А. Мудрик, С. Пальчевський та ін.

При статичному розгляді адаптація може бути представлена як послідовна зміна відносно стабільних періодів, коли досягається визначена рівновага між індивідом та середовищем. Ця рівновага фактично умовна, оскільки стан людини постійно змінюється під впливом безперервно діючих зовнішніх та внутрішніх факторів.

Психологічний аспект адаптації полягає у пристосуванні особистості до потреб суспільства, з урахуванням власних мотивів та інтересів.

Зміст адаптації розкривається такими допоміжними термінами як :

- а) адаптування – власне процес адаптації;
- б) адаптованість – стан організму в результаті успішного здійснення цього процесу;
- в) адаптивний цикл – сукупність процесів від початкового стану організму і до кінцевого;
- г) адаптивний ефект – відмінності в стані організму до початку і завершення процесу адаптації;
- д) адаптивна ситуація – конкретний момент взаємодії організму та середовища, що відображає необхідність адаптивних перебудов.

В останні роки з'явилося багато психолого-педагогічних досліджень щодо адаптації першокурсників до навчання у вищих навчальних закладах (Д. М. Андреева, В. І. Брудний, Л. М. Зданевич, А. Б. Каганов, Є. М. Павлютенков та ін.). Більшість дослідників у процесі адаптації студентів до ВНЗ розрізняють адаптацію до навчальної і майбутньої професійної діяльності.

Отже, адаптація у ВНЗ – складний, багаторівневий одночасно і соціально-психологічний і педагогічний процес.

Навчальна діяльність – лише одна з багатьох сторін життя студента. У період здобуття вищої освіти молода людина стикається із багатьма проблемами, пов'язаними з початком дорослого життя: нове середовище ровесників і дорослих, перегляд уявлень про себе, необхідність заробітку, можливий переїзд до іншого міста тощо. Постійне вирішення цих проблем потребує внутрішньої самоорганізації, уміння розподілити час і сили в навчальному режимі, стимулює роботу з виявлення та усвідомлення життєвих цінностей, уточнення перспективних планів. Необхідною умовою ефективності навчальної роботи студента є успішне подолання процесу адаптації [1: 315].

Ефективність процесу навчання дорослої людини у системі другої вищої освіти значною мірою залежить від позитивної мотивації до здобуття другої вищої освіти, адаптації до умов ВНЗ тобто від готовності до професійної перепідготовки. У той же час багато дорослих студентів починають навчання, коли така готовність ще не сформована.

Мета статті: з'ясувати особливості адаптації дорослих студентів до навчання в умовах здобуття другої вищої освіти; виділити умови покращення адаптаційного процесу дорослих студентів.

Виклад основного матеріалу. **На сьогоднішній день удосконалення професійної компетентності людини з вищою освітою шляхом набуття іншої спеціальності відбувається з урахуванням того, що доросла людина відчуває себе самостійною, має певний життєвий, професійний та соціальний досвід, має чітко сформовану мотивацію щодо навчальної діяльності.**

Доросла аудиторія досить уважно ставиться до необхідності вивчення певної дисципліни, розділу, теми, обов'язково повинна зрозуміти важливість засвоєння певного матеріалу.

Здатність самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність є основною рисою дорослої людини.

У той же час у межах педагогічної моделі готовність до навчання визначається більше зовнішніми чинниками, соціальним примусом. Андрагогічна модель готовності до навчання визначається потребою дорослих учитися для вирішення важливих особистих проблем.

В. А. Семиченко запропонувала концепцію системного розгляду процесу адаптації, в основі якої покладено ідею щодо залежності ефективності процесу адаптації людини від інтеграційних тенденцій особистості. Таким чином, загальний процес адаптації – це складне явище, яке має певну структуру, складається із багатьох відносно незалежних процесів. Кожен із них обслуговує певну систему відносин, які виникають у людини з відповідною системою, і в сукупності з ними та відповідними зв'язками складає певний структурний компонент [2: 175].

На думку автора, кожен структурний компонент процесу адаптації є в свою чергу системою, яка включає:

- а) об'єктивне явище і його умови (так звані зовнішні умови);
- б) відносини, що виникають у людини, яка адаптується з відповідним явищем (ставлення, відносини, зв'язки);
- в) індивідуальні особливості самої людини, що відповідають чи не відповідають вимогам (внутрішні умови або власні ресурси людини).

На основі аналізу адаптації студентів до умов другої вищої освіти як системи, що складається з енергетичної, середовищної, діяльнісної, соціальної та особистісної підсистем можна зазначити, що *енергетична підсистема* відображає ресурсні можливості організму, їх спроможність забезпечити функціонування основних систем організму в умовах підвищення енерговитрат під час навчання, самостійної роботи, складання заліків та екзаменів. На рівні цієї підсистеми адаптація переважно проходить шляхом пристосування. Загалом мова йде про той фізіологічний механізм, що забезпечує

пристосування людини як біологічної істоти до ускладнених умов діяльності. Внаслідок необхідності подолання недосконалих механізмів і невідпрацьованості нових значно збільшуються енерговитрати. Психологічними еквівалентами, що відображають тенденції адаптування на цьому рівні, можуть бути самооцінка співвідношення самопочуття, активності та настрою; стан нервово-психічного напруження та ін. Основними факторами адаптації в цій підсистемі є загальний стан здоров'я і тип організації нервової діяльності; санітарно-гігієнічні умови навчання; організація побуту, харчування та відпочинку студентів.

Підсистема середовища відображає відносини людини та тих зовнішніх умов, що її оточують. Зміна умов може бути повною або частковою. Наприклад, у студента, який із сільської місцевості приїхав навчатись у місто, проживає в гуртожитку або на квартирі, зміни середовища є глобальними. Враховуючи те, що навчання в системі другої вищої освіти здебільшого відбувається у заочній формі, то іногородні студенти знімають житло тільки на час сесій. Тобто зміни умов їх життя є частковими. У той же час вони переживають за сім'ю, яку залишили на час навчання, їм потрібно адаптуватися до розкладу занять, вимог викладачів. У той же час у студентів, які проживають у цьому ж місті, є зміни лише щодо умов навчання.

Діяльнісна підсистема відображає здатність людини виконувати дії, що складають зміст відповідної діяльності. Якщо для молодих студентів-першокурсників навчання у ВНЗ певною мірою продовжує навчання у школі (змінюються форми та методи навчання), то для дорослого студента відбувається повторне включення у навчальну діяльність. Наявний життєвий, професійний та попередній досвід навчання у ВНЗ сприяють кращій адаптації дорослого студента до навчальної діяльності. Основними критеріями діяльнісної адаптації є виконання студентами правил і вимог навчального процесу, пристосування до його характеру, змісту, умов і організації; розвинені навички самостійної роботи в навчальній і науковій сферах; реалізація завдань самоосвіти; уміння застосовувати знання на практиці.

Соціальна підсистема адаптації до умов навчання в системі другої вищої освіти відображає входження людини в нове соціальне середовище – студентську групу. Соціальний аспект адаптації характеризується ступенем прийняття людиною групових норм та правил життя, а також ступенем прийняття цієї людини групою. Показниками, що відображають тенденції соціальної адаптації є задоволення людини групою, до складу якої вона входить, співпадання індивідуальних і соціальних цінностей тощо. Критеріями успішної соціальної адаптації студента і групи є задоволеність своїм статусом, усвідомлення себе членом групи, налагодження конструктивних взаємин з одногрупниками, розвинуті комунікативні здібності.

Особистісна підсистема відображає той загальний результат адаптації, коли людина відчуває психологічний комфорт від ситуації свого життя, приймає її як конструктивно значущу, що відкриває подальші перспективи розвитку. Причому, даний стан не є результатом пристосування, а результатом взаємодії людини з відповідним середовищем. Взаємодія щільно пов'язана з визнанням активної ролі особистості у процесі адаптації. Критеріями особистісної адаптації є спрямованість особистості на здобуття другої вищої освіти, розвиток її соціальної, професійної компетентності, самоактуалізація загалом.

С. І. Самігін виділив три форми адаптації студентів-першокурсників до умов ВНЗ:

1. *Формальна адаптація* – стосується пізнавально-інформаційного пристосування студентів до нового оточення, структури вищої школи, вимог і своїх зобов'язань.

2. *Суспільна адаптація* – це процес внутрішньої інтеграції груп студентів-першокурсників і інтеграція цих груп зі студентським оточенням загалом.

3. *Дидактична адаптація* – стосується підготовки студентів до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі [3: 128].

Професійну адаптацію у вищому навчальному закладі І. Ляхова та О. Учитель визначають як процес прилучення особистості до професії, що виражається в надбанні необхідних знань, умінь, навичок [4: 62]. У той же час багато студентів системи другої вищої освіти вже працюють за спеціальністю, яку здобувають у ВНЗ.

Адаптацію до умов навчання у вищому закладі освіти у тій чи іншій формі проходять усі першокурсники. Молоді студенти адаптуються наприкінці другого, початку третього навчального семестру. Тобто часові межі адаптації до ВНЗ у молодих студентів коливаються в межах року.

Так, В. П. Кондрашова виділила 3 фази процесу адаптації студентів до ВНЗ за часовими межами:

1. Початкова фаза – адаптація розглядається як психічна реакція організму на нові умови та закінчується приблизно в кінці I семестру.

2. Фаза перебудови пристосувальних механізмів, динамічного стереотипу та психічних процесів триває до середини II семестру.

3. Фаза виникнення стійкої адаптації – завершується в кінці I курсу. Проте, у 35 % студентів адаптованості до умов ВНЗ не настає [5: 127].

Дорослі студенти адаптуються до умов ВНЗ в кінці першого чи на початку другого навчального семестру. Проте, цей процес не відбувається автоматично. Навіть на випускному курсі можна виявити особистостей, які "застрягли" на етапі адаптації, пройшли його невдало і не повною мірою скористалися всіма можливостями, які дає навчання у ВНЗ.

Висновки. Таким чином, проведений порівняльний аналіз процесу адаптації студентів-першокурсників до ВНЗ в умовах першої та другої (наступної) вищої освіти дав змогу виділити як загальні тенденції цього процесу, так і специфічні особливості:

1. Адаптація студентів в умовах вищого навчального закладу є комплексним, складним, багатоаспектним, синтетичним та динамічним процесом, обумовленим взаємодією профорієнтаційних, соціальних, біологічних і психологічних факторів і розглядається як процес, так і як результат.

2. Основними показниками адаптованості студентів до умов ВНЗ є пристосування до структури закладу, специфіки навчально-виховного процесу, статусу "студент"; чітко визначена мотивація навчання; засвоєння нових знань, виконання завдань, самостійної роботи; доцільний розподіл навантаження протягом доби, тижня; інкорпорація в академічну студентську групу, задоволення своїм статусом у ній, стосунками з одногрупниками; доцільні стосунки з викладачами, низький рівень тривожності під час складання заліків, екзаменів.

3. Специфічними показниками адаптації дорослих студентів до умов ВНЗ є: детермінованість навчальної діяльності побутовими, соціальними, професійними, особистісними чинниками; рівень адаптаційної мобільності є вищим ніж у молодих студентів; більш високий ступінь суб'єктної позиції дорослого у процесі навчання; сприйняття дорослим ситуації здобуття другої вищої освіти (кризової чи нової життєвої перспективи); потреба невідкладного застосування набутих знань та вмінь у професійній діяльності з метою особистісного зростання; отримання низької оцінки успішності сприймається дорослими студентами як їх життєва некомпетентність.

4. Знання сукупності факторів адаптації, орієнтація на певні критерії, що характеризують результативність процесів адаптації, можуть стати методичним підґрунтям для роботи викладачів щодо покращення процесу адаптації дорослих студентів в умовах здобуття другої вищої освіти.

5. Основними умовами адаптації дорослих студентів до навчання у вищому навчальному закладі є: урахування викладачами першої вищої освіти студентів, мотивації щодо здобуття другої вищої освіти, вікових психологічних особливостей дорослого студента, його життєвого та професійного досвіду; побудова навчального процесу на теоретико-методологічних засадах андрагогіки; самостійність дорослого у здійсненні організації процесу свого навчання; організація навчального процесу заснована на партнерстві "викладач-студент"; впровадження технології диференційованого навчання, спрямованої на задоволення екзистенціальних освітніх потреб дорослої людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология : [учеб. пособие] / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.
2. Семиченко В. А. Психология деятельности / В. А. Семиченко. – К. : Издатель А. Н. Ешке, 2002. – 248 с.
3. Педагогика и психология высшей школы : [учебное пособие для вузов / ред. С. И. Самыгин]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. – 544 с.
4. Ляхова І., Учитель О. Використання системного аналізу процесу адаптації студентів-першокурсників / І. Ляхова, О. Учитель // Рідна школа. – 2001. – №1. – С. 61–63.
5. Кондрашова В. П. Некоторые психологические показатели адаптации студентов-первокурсников к условиям обучения в ВУЗе / В. П. Кондрашова // Вопросы вузовской педагогики, психологии и дидактики. – Воронеж, 1972. – С. 111–133.

Матеріал надійшов до друку 31.01. 2011 р.

Шанкова Т. И. Особенности адаптации взрослых студентов к условиям второго высшего образования гуманитарного профиля.

В статье раскрыты особенности адаптации студентов к условиям высшего учебного заведения при получении второй специальности гуманитарного профиля; на основе системного подхода к изучению научных явлений и процессов проанализированы структура адаптации студентов в ВУЗе, ее формы, временные границы и показаны пути оптимизации адаптации взрослых студентов к условиям получения второго высшего образования.

Shanskova T. I. Adults' Adaptation Peculiarities to the Conditions of the Second Higher Education of the Humanitarian Section.

The article reveals the students' adaptation peculiarities to the conditions of higher educational establishment while getting the second profession of the humanitarian section; on the grounds of the system-wide approach towards the scientific phenomena and processes study the students' adaptation structure in the educational establishment, its forms, time limits are analyzed, the optimization ways to the adult students' adaptation to the conditions of getting the second higher education are shown.